

EL CRISTIANISME: UNA RELIGIÓ ENTRE DUES CULTURES

Wayne A. MEEKS

Introducció

A l'Orient Mitjà és un moment tens. Un poder occidental nou però que s'estén ràpidament ha entrat agressivament a la regió del Mediterrani oriental. Primer hi van arribar els seus comerciants, que en molts llocs han aconseguit de dominar el comerç local. Després hi arribà el seu imponent poder militar per tal de protegir les seves posicions econòmiques. Quasi sense voler-ho, ha esdevingut un poder imperial. Efectivament, malgrat els conflictes a casa i la resistència a l'estranger, ha esdevingut una superpotència. Les polítiques domèstiques d'aquesta superpotència fomenten les tensions que ja existeixen a la regió i les converteixen en formes més perilloses.

En els segles passats, les cultures locals de la regió ja havien absorbit els resultats d'un imperialisme militar i cultural anterior, deixant enrere una llengua mundial imposada sobre un complex mosaic de llengües i costums locals, i una cultura artística i literària arrogant que amenaça de submergir antigues tradicions locals. Noves estructures de poder s'imposen sobre antics clans, tribus i ciutats.

Per a moltes persones, els canvis comporten desorientació, empobriment, pèrdua de la llibertat. Per a d'altres, en canvi, apareixen noves oportunitats de riquesa, de poder i de llibertat. Les comunitats locals desenvolupen respostes variades i conflictives al doble repte d'una nova cultura mundial i d'una nova superpotència imperial: assimilació, acomodació, resistència. Cada grup té els seus «modernitzadors», els seus tradicionalistes, els seus revisionistes. En diversos llocs, la resistència arriba al punt de l'alçament armat contra les forces d'ocupació o contra els explotadors locals de la nova situació. Els nous poders responen amb una supressió brutal dels moviments a favor dels nadius. Sobre tots aquests canvis hi plana una curiosa ironia: els poders imperials, els antics i els nous, estan orgullosos de les seves institucions democràtiques, com també

de la seva cultura humanística. Però, a mesura que s'instal·len en l'administració de l'Imperi, recorren tant els uns com els altres a l'ús de la força bruta, fins i tot cometent atrocitats inconfessables per tal de mantenir el que anomenen «la pau».

Del temps en qüestió fa dos mil anys. El poder jove és Roma; el més antic, els successors d'Alexandre el Gran que varen portar l'hel·lenització a les terres del Mediterrani oriental. És d'aquell xoc de forces i mescla de cultures, d'aquell caos de pors i esperances en el que anomenem món greco-romà que va emergir el nou moviment religiós que va arribar a ser el cristianisme. Com va produir-se això? Quines eren les connexions entre el nou moviment i les forces culturals que el van precedir i envoltar en el seu naixement? Aquestes preguntes han fascinat els estudiosos durant dos mil·lennis, i encara ens intriguen. ¿Era el cristianisme una combinació de coses antigues, o era una nova cosa? Curiosament, els seus mateixos representants literaris van dir des del començament que era totes dues coses alhora, tant antic i familiar com al mateix temps radicalment nou. Què volien dir? I, sabent el que sabem sobre els corrents polítics i socials del seu temps, com hauríem de comprendre i avaluar aquestes afirmacions?

Aquestes són algunes de les qüestions que preocupen la *Studiorum Novi Testamenti Societas*, la Societat Internacional d'Estudis del Nou Testament, que es reuneix aquí aquesta setmana i que organitza el simposi d'aquest vespre. El Nou Testament segueix constituint la principal font de documents per a respondre a aquestes qüestions. Però la manera com llegim el Nou Testament, si som historiadors, depèn en gran part de les maneres com comprenem aquell entorn cultural i el xoc de forces en el seu si. El nostre coneixement d'aquell entorn s'ha vist enriquit considerablement en les recents dècades per les investigacions arqueològiques, per la sortosa descoberta de manuscrits importants, per avenços tècnics i pel desenvolupament de noves maneres d'analitzar les dades. No obstant això, molt sobre els orígens del cristianisme roman un misteri. A més a més, si som honestos amb nosaltres mateixos hem d'admetre que les històries que narrem sobre el passat sempre estan influïdes en part per les nostres pròpies experiències i creences, els nostres desigs i expectatives, els nostres interessos, i els prejudicis i la visió limitada de la nostra pròpia cultura.

La nostra conversa d'aquest vespre té per títol «El cristianisme: una religió entre dues cultures». Les dues cultures són el judaisme i l'hel·lenisme. Aquest marc segueix una convenció suggerida per alguns autors del mateix Nou Testament. L'apòstol Pau, per exemple, diu: «L'Evangelí és poder de Déu per a la salvació dels qui creuen, primer per al jueu, i també per al grec» (Rm 1,16). El món sembla incloure sols aquests dos (pobles), jueus i grecs. I també hi ha ressons d'un conflicte, dins la mateixa comunitat cristiana primitiva, entre hebreus i hel·lenistes (Ac 6,1). Sembla bastant natural, per tant, parlar del cristianisme com una «nova religió» que emergeix de l'encontre entre dues grans cultures,

la del món hel·lenístic i la de l'antic Israel. Per a assolir certes fites aquesta és una simplificació útil, i aquest tema, el de l'encontre del judaisme i l'hel·lenisme, ha tingut una influència notable sobre la manera com els estudiosos moderns han comprès els orígens del cristianisme.

No obstant això, hem de ser cautelosos. La realitat era molt més complicada, tal com mostraran els nostres dos ponents. A més a més, aquest panorama del xoc entre dues cultures és ell mateix part d'un dels grans relats que donen sentit a allò que som nosaltres, una narració construïda al llarg dels segles per persones que intenten comprendre's a si mateixes en el si d'altres tipus de canvis culturals i de conflictes. Aquest relat està basat en una manera especial de llegir tota la Bíblia cristiana —que, és clar, encara no existia quan vivien els autors del Nou Testament—, una història transformada per una gran Església triomfant a l'era de Constantí i més tard. Aquest relat estàndard imposa sobre la complexitat i les ambigüitats de la vida a l'Imperi Romà antic i posterior, un esquema molt simplificat de confrontació i de síntesi, tant entre judaisme i hel·lenisme, sovint enquadrat com a judaisme *vs.* paganisme, o judaisme *vs.* idolatria, com entre jueus i cristians. No cal que us recordi que la història simplificada ha tingut a vegades horribles conseqüències pel que fa a les actituds i accions dels cristians envers altres grups, no menys que en l'aparició de l'antisemitisme modern.

Si vigilem de no quedar engegats per les nostres pròpies abstraccions teòriques, és tanmateix útil pensar en el cristianisme com un moviment que emergeix de les experiències pluriformes del judaisme primitiu, que estava alhora profundament arrelat en la cultura variada i ràpidament canviant dels mons grec i romà. Primer de tot, sempre hem de recordar que el que anomenem cristianisme era al principi una secta entre les diverses sectes i moviments del judaisme primitiu. Fins i tot després que els seus membres fossin predominantment gentils, va retenir aquella identitat jueva —de fet, eventualment es va apropiat de les escriptures jueves i de moltes de les seves tradicions i costums—. Si volem comprendre alguna cosa sobre els orígens del cristianisme, hem de comprendre el judaisme tal com era viscut a l'Imperi Romà.

Per altra banda, hem d'oblidar la imatge medieval tardana i també del principi de l'era moderna dels jueus vivint en un *ghetto*, apartats del comú de la societat i de la cultura del seu entorn. Els jueus eren un dels molts grups ètnics que intentaven assimilar la transformació global que va suposar per al món mediterrani l'hel·lenització i la romanització. Era una època de molta mobilitat, segons els patrons antics. Gent en gran nombre emigraven de les seves terres per anar a viure a les noves i renovades ciutats que s'expandien per tota la regió greco-romana. Tots havien de trobar maneres de retenir les seves pròpies identitats, mantenint vives d'alguna manera les tradicions i pràctiques antigues que els feien ser el que eren, alhora que participaven efectivament i amb seguretat en aquella nova i diversa civilització. Assimilació, acomodació i resistència eren diferents possibilitats —en qualsevol combinació—. Per tant,

de la mateixa manera, trobem un ampli ventall de diferents respostes a aquella nova situació per part de les comunitats jueves, tant pel que fa als qui eren a casa, ara sota el domini directe de Roma, com pel que fa als qui eren a la diàspora.

Ens ha ajudat molt a reconèixer i a comprendre la varietat de respostes jueves en el període romà la descoberta, en els anys quaranta, d'un grup extraordinari de manuscrits al desert de Judea que anomenem «manuscrits de la Mar Morta». No solament van revelar les peculiaritats del petit grup que va usar i després amagar aquells rotlles, en el primer segle de la nostra era, sinó que també ens van forçar a repensar el que pensàvem que sabíem sobre altres formes de vida jueva en aquell temps. I també ens han donat noves percepcions sobre els orígens d'aquella jove secta del judaisme, el cristianisme. Tenim la sort de tenir entre nosaltres aquest vespre un dels principals experts en aquells manuscrits, el professor Florentino García Martínez. El professor García Martínez ens ajudarà a comprendre quelcom del deute del cristianisme en els seus orígens respecte al judaisme.

Un dels grans errors comesos per alguns estudiosos moderns era contraposar l'hel·lenisme i el judaisme com si fossin pols oposats, com si representessin dues formes de vida que sempre estaven en guerra l'una contra l'altra. Com si quan el cristianisme era jueu hagués de ser antihel·lenístic, i quan era hel·lenístic hagués de ser antijueu. Hi havia fins i tot cristians primitius que parlaven així, però la realitat era sempre molt més complexa. Així com els jueus havien descobert moltes maneres de viure en la situació multicultural del món greco-romà, així també ho va fer el nou moviment que va emergir del judaisme per tal d'abraçar molts gentils. Els amplis corrents de vida i de pensament en la cultura greco-romana en general van donar forma a les pràctiques, actituds, pensament i llenguatge de les primitives comunitats cristianes, de manera que eren infinitament variades i penetrants. Pocs estudiosos saben més sobre aquelles interaccions que el nostre primer ponent, el qual en el seus nombrosos escrits estudia els cultes, la retòrica i els costums de la tradició hel·lenística i llur apropiació o resistència de part dels grups cristians. Ell és el professor Hans-Josef Klauck, i parlarà primer sobre «El Cristianisme naixent i la cultura greco-romana». El seguirà el professor García Martínez.

Wayne A. MEEKS

President de la *Studiorum Novi Testamenti Societas*